

Umírání je přechod

Rozhovor Klause-Dietera Neumanna s Wolfgangem Gädeke

Smrt je nejen nevyhnutelná. Je právě tak nutnou podmínkou našeho pozemského života jako zrození. Ovšem třebaže jsou smrt a zrození těmi nejpodstatnějšími podmínkami našeho života, víme o nich překvapivě málo. Naši běžné zkušenosti se vymykají. Na své narození se nepamatujeme a umírání a smrti obvykle nehodláme věnovat své myšlenky ani v nejmenším.

"Onomu svět", světu duchovnímu, k němuž vedou zrození a smrt jako dvě brány však nejsme zcela uzavřeni. Vždyť si zde na zemi mnohým způsobem uvědomujeme i ducha světa. Ale i umírání a smrt patří do pozemského života, k jeho životním procesům. Wolfgang Gädeke popisuje v následujícím interview, jakou úlohu může hrát v našem životním vědomí smrt, jak můžeme cvičit umírání a vžívat se do duchovního světa.

Kromě toho líčí též, co s sebou nese příprava na smrt, jaký význam při ono přechodu mají svátosti umírajících, jak naše pozemské skutky podmiňují naše žití po smrti a také, co pro mrtvé můžeme udělat.

Klaus-Dieter Neumann: Jaký je celkový smysl smrti?

W.Gädeke: K tomu říká případně Goethe: „Smrt je trik přírody, jak dosíci více života.“ Smrt je nutná součást života- ne jeho protiklad. Ve všech životních pochodech působí totiž i procesy odumírání. V každém živém, rostoucím organismu probíhají současně procesy odumírání. Organismus žije, jen pokud současně také umírá. Jednotlivé buňky nežijí tak dlouho jako celý organismus, ale jen po určitou dobu, pak odumírají a jsou nahrazeny jinými. Život je proces, ne stav a patří k němu nutně i odumírání. Takto biologicky nahlíženo - a také se zřetel vůči přírodě jako celku - je smyslem smrti, aby se díky ní mohl projevit život.

U jednotlivého vyššího organismu ovšem smrt také znamená naprostý konec životního procesu. Procesy odumírání, jež se v něm průběžně projevují a zabezpečovaly souhru růstu a odumírání, syntézy a odbourávání, nyní převládají a smrt ukončí radikálně biologickou existenci organismu. A to člověk samozřejmě prožívá jako něco, co je v příkrém protikladu k životu. Takový úhel pohledu je samozřejmě také oprávněný.

Smrt dává životu cenu

Klaus-Dieter Neumann: Co by měla smrt znamenat pro životní postoj každého člověka?

W.Gädeke: Podstatné jistě je, že si člověk uvědomuje neopakovatelnost, velkolepost a podivuhodnost svého života. Vzhledem k smrti je zřetelné, že vše nepůjde dál ve starých kolejích, ale má svůj konec. A to nás přivádí k tomu, jak je život vzácný. Můžeme tedy říci: smrt činí život vzácným.

Obzvlášť zřetelné je to u lidí, jimž je již jasné, že mají před sebou už jen malý kousek života. Během posledních patnácti let jsme to zažili třeba u nemocných na AIDS, že to velmi poutavě vyjadřují. Když má člověk o smrti nejen to všeobecné povědomí, jaké sdílíme všichni, že totiž jednou umřeme, ale má před očima své poslední měsíce nebo týdny, jež mu zbývají, stávají se každé jaro, každá květina, každý východ slunce, které ještě zažívá, nesmírně cennými. Jistý a neodvratný konec života skrze smrt ozřejmuje jeho cennost a jedinečnost. To je důležitý náhled na to, co smrt ve vědomí člověka může a měla by vyvolat.

Klaus-Dieter Neumann: Představa úplného a konečného zániku vlastní existence je v naší společnosti stále velice rozšířená. Jak to chápu já, plyne s ní veliká záliba v životě a jeho hodnotách. Nepozbývá tak duševně duchovní život zcela svého základu?

W.Gädeke: Také to tak vidím. Pro protestanty, kteří sice nevěří v reinkarnaci, ale věří v Boha, to není problém; pro katolíky také ne. Ti všichni si totiž řeknou, že jsou před Bohem za svůj život odpovědní a nejen po smrti, ale už nyní. Máme-li tedy náboženskou představu o Bohu, nedochází k žádné svévoli: „Bůh mi daroval život, jsem před ním za něj odpovědný.“ V tom se evangelická i katolická víra shodují. Když si však člověk takové náboženské představy nevytvoří a postrádá zcela duchovní perspektivu, v jakémkoli směru, pak smrt spíše zdůrazňuje aspekt nesmyslnosti a marnosti lidské existence.

Klaus-Dieter Neumann: Když je popírán duch člověka a jeho, ať už jakkoli představovaná, posmrtná existence, a přitom se nepřihlíží k tomu, že se tak současně zcela ztrácí jakákoli opravdová morálka zakořeněná v osobnosti člověka, se mi jeví dlouhodobě jako podivuhodná nedůslednost.

W.Gädeke: Zde se dotýkáme oblastí, jež jsou poměrně iracionální. Jestliže existenciální pojetí lidského života směřuje k tomu, vidět důstojnost člověka a smysl života právě v onom "a přesto", v onom vzepření se proti nesmyslnosti a v boji s pomíjivostí, jsou to i pro mne myšlenky nelogické, nereálné. Ovšem existencialistický humanismus takového Sartra, nebo jiných, má v sobě i cosi velkolepého, co právem naplňuje mnohé nadšením.

Ovšem smrt je i vzhledem k lidskému chování tím, co vše vyrovnává, tak jak ji také vždy lidé chápali: Smrt všechny srovná. Ve středověkých tancích smrti bývalo vymalováno, jak smrti propadají současně papež, král, měšťan, selka, žebrák atp.; smrt je všechny činí sobě rovnými. A když nevěříme v nic duchovního, když nejsme schopni nic duchovního myslet, pak to platí i pro lidskou mravnost: mravní i nemravní, všichni jsou si rovni. Všichni musíme zemřít, všichni se změním v prach a popel.

Život z perspektivy věčnosti

Klaus-Dieter Neumann: Co si představujete pod tím pojímat vlastní život s výhledem na smrt

a jak se to může člověk naučit?

W.Gädeke: Když si člověk uvědomuje smrt a má ji před očima, mnohem lépe využije životní šance, nežli když si říká, že má ještě mnoho času a spoustu příležitostí. Tak se dá také špatně porozumět reinkarnační ideji, že nakonec člověka svádí k pojmání smrti i života s určitou nonšalancí, poněvadž přece člověk dostane ještě tolik příležitostí v dalších životech. Člověk pak pohlíží na vlastní hříchy, slabosti a zanedbání s nepřiměřenou bezstarostností. A to spoustu katolických i protestantských theologů pohoršuje na ideji reinkarnace, neboť tak získávají názor, že se díky ní vytrácí závažnost života. A také proto mnoho vážně uvažujících lidí nechce mít s myšlenkou reinkarnace nic společného a nechtějí na ni ani pomyslet. Soudí, že se v ní ztrácí jedinečnost a podivuhodnost tohoto života, jakož i vážnost našeho životního úkolu.

Ale dá se to říci i opačně: Když člověk přijme do svého života smrt, zřetelněji si ji uvědomí, může to vést k prohloubení vlastního života. Vede to k silnější odpovědnosti za vlastní konání a nekonání, za využívání našeho životního času.

Klaus-Dieter Neumann: Může být někdy užitečné, zkusit zaujmout vůči vlastnímu životu postoj jakoby z budoucnosti a zkusit pohlédnout na vlastní život z jeho konce, od okamžiku smrti? Myslím, že tak nám může být jasnější, co má trvalou hodnotu a co je v životě opravdu důležité.

W.Gädeke: Určitě to má smysl. Jakákoli retrospektiva plní podobný úkol, jako když třeba pohlédneme před spaním na uplynulý den, anebo se při určité příležitosti zamýšlíme nad dosavadním životem, vždy nám v takový okamžik víc a více dochází, co je skutečně podstatné a důležité. Je to podobné. Člověk se maličko povznes nad spoutanost svého pozemského vědomí a získá pohled z trochu jiné perspektivy; vidí se zevně a tak se spíše může objektivně posoudit, nežli je v běžném životě obvyklé. A když do toho zahrne perspektivu smrti, neznamena to vlastně nic jiného, nežli že se člověk staví na duchovní stanovisko a pohlíží na svůj život pravdivě a s velkou vážností. A jistě při tom zjistí, že mnoho pozemských statků a radostí je velmi relativních a časově podmíněných. Mnohé z toho, co je nám na zemi drahé, se projeví jako prázdný šum a dým a zcela ztratí význam.

Klaus-Dieter Neumann: Můžeme tedy na smrt pohlížet jako na našeho průvodce a rádce?

W.Gädeke: Ve smyslu, jak jsme již o tom hovořili, si ze smrti činíme rádce tím, že ji integrujeme do vědomí. Neřekl bych ale, že smrt je sama o sobě rádce. Je zde ovšem dlouhá tradice pojmání smrti jako určité bytosti. Personifikace smrti nemusí mít jenom podobu smrtky nebo kostlivce, ale třeba zde v severním Německu je v tradici živá představa smrti jako přítele, kumpána Jindry, který s člověkem putuje a nakonec mu poklepe na rameno. Nakolik to lidé myslí vážně, závisí na jejich konkrétních názorech.

To ale asi nebude to nejdůležitější. Ale rozhodně ponese své plody, budeme-li hledět na určité

věci, jež jsou pro nás samozřejmostí, z pohledu smrti, lépe řečeno z pohledu věčnosti. Zjeví se pak v jiném světle. Za normálních okolností máme díky našemu sebestřednému a na tělo vázanému vědomí pozemského života na leccos náhled pouze z žabí perspektivy. A když se snažíme o realističtější perspektivu, která by zahrнула i ducha a smrt, můžeme se jí částečně zbavit. Byla už vzdálená realitě a z jejích výroků se dalo občas pochopit, že má před očima již skutečnost jiného řádu. Dalo se to vycítit, když jste se takovým náznakům otevřeli a správně jim naslouchali.

Potlačování smrti

Klaus-Dieter Neumann: Proč vytlačují lidé smrt ze svého vědomí?

W.Gädeke: To může mít různé důvody a myslím, že do jisté míry tak i musí činit. Pokud na smrt nahlížíme z úhlu, jímž v ní vidí všeobecný konec, neměl by život potom smysl a lidé by byli úplně ochromeni, kdyby ten pocit nepotlačili. Jestliže lidé věří, že tento názor naprosto duchovní bezvýhodnosti odpovídá skutečnosti - a to je dnes velmi rozšířené - je nutným důsledkem, že smrt musí být vytlačena. Jinak by marnost všeho byla k nevydržení. A kdyby k tomu byl člověk ještě trochu melancholik, znamenalo by to při každé obtíži: "To si můžu rovnou uvázat oprátku."

Ale i když má člověk k životu přátelštější postoj a hodlá užívat života, dokud je to možné, musí smrt vytlačit, neboť by mu kazila potěšení. Když si chce člověk užívat, chce dále bez starosti tančit na úbočí sopky - "The show must go on" - nesmí myslet na smrt. Pak platí: Miluj bližního dokud dýchá. Zde je vnitřním důsledkem, že při absenci spirituálního obrazu světa a člověka se musí smrt potlačit.

Ale i když od toho ode všeho odhlédneme, přesto soudím, že všichni lidé musí vytlačit smrt poněkud do pozadí. Nemůže být v pořádku neustále pomýšlet na smrt, když se člověk aktivně účastní života. Člověk chce přece na zemi něco vykonat, chce naplnit svůj úkol. A i když člověk má spirituální názor na svět, nemusí přitom mít neustále před očima smrt. Ani modlit se člověk nemůže stále, to by bylo příliš mnoho dobrého. A nakonec i pozitivní uvědomování si smrti může být příliš mnoho dobrého. Je zcela správné a nutné i od smrti odhlédnout, když se věnujeme životu a svým úkolům. Dokonce i když člověk na smrt nemocný stále jen hovoří o své smrti, vnímáme to do jisté míry tragicky. Když se ale přesto zajímá o to, co se děje na zemi a jak se daří ostatním lidem, když dokáže odhlédnout od své osobní situace a své vlastní smrti, vnímáme ho jako velkou osobnost, lako velkolepý příklad lidství. Asi bychom to v tomto případě nenazvali vytlačováním, ale je jasné, že nehledět na smrt může mít také svou pozitivní stránku.

Strach ze smrti

Klaus-Dieter Neumann: A proč má většina lidí ze smrti strach?

W.Gädeke: Myslím, že strach vyplývá z nejistoty, jež je se smrtí spojena. Všechno, co

neprohlédáme a čemu nerozumíme, je způsobilé v nás vzbuzovat strach. K tomu jen úplně jednoduchý příklad: něco spatříme a po určitou dobu si nejsme jisti, co to je. Tedy něco jasně vnímáme, ale nemůžeme to postihnout žádným pojmem a nespojujeme si to s ničím, čemu rozumíme. Pro mne za mne třeba jen barevná skvrna vyvolaná slunečním světlem a odrazem, kterou náhle uvidíme a nedokážeme si ji nikam zařadit. To nás zmate a po nějakou chvíli neopustí: nemůžeme se s tím vyrovnat. - Nebo jiný příklad: Procházíme temným lesem a hned vedle nás praskne větev. Pokud si v ten okamžik pomyslíme, že to spadla na větev jedlová šiška, jsme klidní a nevěnujeme zvuku dále pozornost. Pokud si ale řekneme, že to zní, jako by se v podrostu skrýval divočák, nebudeme klidní. - Vše nevysvětlené, co jsme nedokázali pochopit a pojmut do své skutečnosti, nahání člověku strach. A nejistota tváří v tvář neznámému je jistě také oním prvkem strachu před smrtí.

Další příbuzný aspekt je, když mnoho lidí říká, že nemají ani strach před smrtí jako takovou, ale z různých okolností doprovázejících umírání, to je z bolesti, ze smrtelného zápasu a trýzně až krutosti, jaké může smrt nabýt. Máme strach z různých okolností, jež přicházejí současně se smrtí, a my se bojíme, že mohou být velice bolestné, například když se člověk dusí, hoří, topí a jiné. I to je zcela pochopitelná součást strachu.

Je-li takový strach odůvodněný, je jiná otázka. Asi v deseti letech jsem zažil, že jsem se topil. A nebylo to k mému údivu vůbec tak strašné. Přesně si vzpomínám, jak jsem se jako chlapec divil, že umírání není vůbec hrozné. Člověk si to však tak představuje a věří, že tomu tak musí být, například že topení je strašlivé. Já jsem rozhodně zažil, že strašné není.

Klaus-Dieter Neumann: Ale vy jste se přitom neutopil?

W.Gädeke: No ano, vytáhli mě. Ale už jsem ztratil vědomí, a kdyby mě nebyli vytáhli, byl bych jistě umřel. Byl to autentický zážitek, při němž jsem topení prožil až do bezvědomí.

Smrt může být grandiózní událostí

Klaus-Dieter Neumann: A můžete tedy popsat, jak jste se vypořádal ze smrtí blízkého člověka?

W.Gädeke: Tak třeba v jedenadvaceti letech jsem smrtí ztratil matku. Byl jsem tehdy v kněžském semináři a její umírání i smrt jsem prožíval vědomě. Byl to pro mne veliký a v tom nejlepším smyslu podivuhodný zážitek. A také jsem potom nezažíval žádný hořký nebo tíživý smutek, jak by se snad dalo očekávat. Může to někomu znít bezohledně, když to tak říkám, ale smrt mé matky byla pro mne grandiózním a hlubokým zážitkem. Pro svou nemoc byla již ve stavu, v němž nebyla svým vědomím zcela na zemi.

A když se nevyhýbáme sdílení poslední hodinky, ale společně až do posledního dechu prožíváme to odložení lidské schránky, může to být - pokud to není za nějakých strašlivých okolností -

grandiózní událost. Jistě k tomu bude mít člověk jiný vztah, když například ve válce musí prožívat, jak vedle něj jsou lidé rozstříleni na cucky. Takové a jiné krutosti samozřejmě vyvolávají úplně jiné zážitky ze smrti. Ale mé první setkání se smrtí nemělo naštěstí takové tragické obrysy.

Další zážitek jsem měl na klinice, na níž jsem vykonával ošetrovatelskou praxi. Tak jsem se staral o jednoho člověka až do jeho smrti a i to bylo ohromně silné a působivé. Měl jsem tedy to štěstí zažít umírání, jež bylo důstojné, a mohl jsem si tak z něj odnést působivé zážitky. Tyto zážitky mého života přispěly k tomu, že - aspoň na povrchu - nemám ze smrti žádný strach.

Klaus-Dieter Neumann: A máte za život ještě jiné zvláštní zkušenosti se smrtí?

W.Gädeke: Jako kněz jsem se i poté samozřejmě stále setkával s umírajícími a mrtvými.

Klaus-Dieter Neumann: Co to je setkání s mrtvými?

W.Gädeke: Především během tří dnů vystavení na márách a ty změny, které v té době probíhají. Na základě jejich vnímání můžeme zjistit, že proces umírání probíhá i po okamžiku smrti. Změny projevující se na tváři zemřelého někdy vypadají jako odraz jeho zážitků; třeba může po smrti zavládnout na tváři jakýsi bolestný výraz, jenž nakonec může ustoupit výrazu radostnějšímu nebo dokonce rozzářenému, někdy i poněkud pobavenému. A v určitém okamžiku, asi tak po třech dnech, velmi přesně vidíme, že se obličej opět stal pouhou maskou. To je skutečnost, které je člověku stále zřejmější, čím více má zkušeností se zemřelými. Takže proces umírání nejen začíná již za života, dlouho před smrtí, ale pokračuje i dále za okamžik smrti.

Již za života cvičit umírání

Klaus-Dieter Neumann: Jak se dá za života cvičit umírání?

W.Gädeke: Je mnoho možností. Umírání znamená vlastně odlučování, tj. cosi, co bylo za života pohromadě, se opět uvolňuje. Když umírá rostlina, disociují se látkové souvislosti a ona se rozpadá opět na své minerální součásti. Z fyzikálního pohledu sestupuje na nižší energetickou úroveň, na nižší organizační stupeň a rozkládá se. A když umírá člověk, rozpadá se jednota materiálního těla, životních sil, duše a ducha. Duše a já člověka se oddělují od těla, z něhož vyprchávat životní síly, a poté se rozkládá. Umírání je tedy rozloučení: rozloučení s tělem a touto zemí. A pro pozůstalé je to rozloučení s milovaným člověkem.

Dá se tedy říci, že základním motivem umírání je odloučení. A v životě se dá na mnoha příkladech cvičit to, aby člověk neprožíval odloučení s bolestí, ale jako příležitost zahlédnout něco pozitivního, jež se skrývá v každém odloučení. Já například musím hodně cestovat a tak se často musím loučit se svou ženou. Někteří říkají mojí ženě: "Ale to je smutné. Váš muž je tu tak málo." Ale na to je možno pohlížet také přesně z opačné strany: Jaká radost to je, že se tak často opět setkáváme a vítáme. Je to věc pohledu. Čím častěji se loučím, tím častěji budu vítán. Je to jako

s Tillem Enšpíglem, který plakal, když šel lehce z kopce, protože myslel na to, že brzy bude muset jít těžce do kopce. A když šel do kopce, radoval se, i když se mu šlo těžce, protože věděl, že brzy půjde zase s kopce. Je to věc pohledu.

Tak je možno nahlížet na veškerá odloučení v životě také pozitivně. Dokonce je můžeme navozovat, když je to správné a potřebné. Vezměme si třeba partnerský vztah: Když jsme stále spolu a děláme vše společně, bude život brzy nesnesitelný. Musí se úmyslně a účelně budovat i stavy odluky a osamění, aby došlo k rytmu mezi samotou a pospolitostí. Celý život spěje k tomu, aby se houpal rytmicky mezi dvěma póly, jako u nádechu a výdechu. Nemůžeme se stále jen nadechovat. Tak se tedy můžeme učit umírat v partnerském vztahu, když se sobě úmyslně oddalujeme, abychom tím vůči druhému získali opět otevřený přístup. Když jsou lidé stále spolu, začínají se na vztah upínat a v jistém okamžiku - často poměrně brzy - jeden z nich druhého od sebe odvrhne, neboť ho nedokáže trvale snést, protože to vůbec nejde trvale vydržet. Na tomto příkladě je názorné, že je lépe vědomě utvářet formy odloučení, nežli je jenom trpět.

Další příklad je, jak se člověk odděluje od svého majetku. Zním kolegu, který si stanovil, že každoročně když je v obci bazar, vyřadí cirká metr svých knih a ty na bazaru udá. Já jsem dělal cosi podobného, ale ne tak pravidelně. S knihami je mi to trochu zatěžko, takže shledávám, že mi bude těžko umírat. A stejně tak by se mi vedlo s minerály. U každého člověka jsou jisté věci, od nichž je mu zatěžko se odloučit. Ale právě tam by se měl učit rozdávat. Mladé mamince třeba je líto rozdávat šatičky, z nichž dítě už vyrostlo. A když ví, že už nebude mít děti, je to svébytný krok.

Hlubší příklad je, když se člověk - aspoň na zkoušku - distancuje od svého mínění, od svých úsudků, svého stanoviska. To jsou všechno velmi užitečná cvičení k nácvičku umírání. Ani náš sociální život by nemohl fungovat, kdybychom se necvičili v částečném nebo úplném odříkání se, neboli, jak by to řekl Freud: odkládání uspokojení a sublimaci pudů. Když to nedokážeme, nemůže náš sociální život vůbec fungovat. A tak i zde vidíme, že umírání je nezbytnou součástí života. A čím vědoměji je utváříme, tím méně je pociťujeme jako osudovou ránu. Tak se učme umírat.

Zvláštním příkladem je stěhování. Co se lidé nabědují kvůli stěhování! Jistě, je spojeno s nemalou námahou, nepohodlím a převraty. Ale nemůžeme vidět také něco pozitivního na tom, když opouštíme staré a třídíme tu všechnu veteš, co máme, rozdáváme ji nebo vyhazujeme do popelnice. Člověk má totiž mnohem více, než potřebuje. A při stěhování si snáze rozmyslíme, zda se něčeho z toho nechceme zbavit. A stěhování má pak i tu pozitivní stránku, že se dostaneme do jiného města a jiné krajiny, že poznáme nové lidi a nově poměry. Kdo stěhováním trpí, nenaučil se ještě umírat. Skoro bychom mohli říci: Umírání je veliké stěhování. Při něm se tak říkajíc oddělujeme od veškerého haraburdí, jež přijde do smetí nebo na kompost a vezmeme si to podstatné. Stěhování si tedy velmi vážím. Člověk nemusí být přímo nomád a každý den někde

jinde. Ale z času na čas je to dobré.

Pěstováním náboženského života se člověk sžívá s Duchem světa

Klaus-Dieter Neumann: Jaký význam má v souvislosti s vědomým postojem vůči smrti a umírání pěstovat náboženský život?

W.Gädeke: Žít náboženský život znamená udržovat modlitbou a bohoslužbou pozitivní vztah ke světu duchovních bytostí. Člověk se vytrhuje dobrovolně z pozemského vědomí a staví do vztahu ke světu, v němž se po smrti nutně octne. Tak se člověk už za pozemského života připravuje a uzavírá přátelství se světem, do něhož by jinak vkročil nepřípraven a neznám. Banálně se to dá připodobnit ke scéně z filmu „Tatínek ante portas“ od Loriga: „Jsem pan Lohse a chci tady nakupovat.“ Člověk vstupuje do jemu neznámého světa s představou, že ho tam musí všichni znát. Když člověk umře a přichází do duchovního světa, o němž se za svého pozemského života vůbec nestaral, není to vlastně nic jiného: „Tady to neznám.“ Potom se nedá říci: „Jsem pan Lohse a chci tady nakupovat.“ Náboženský život je tu tedy také proto, aby si člověk jaksi vyzískal domovské právo v duchovním světě, a slouží též k tomu, aby se člověk seznámil s jeho zákonitostmi. Jestliže třeba člověk naslouchá evangelním podobnostem o království nebeském a zabývá se jimi, zakouší cosi ze zákonitostí duchovního světa, seznamuje se s ním a zvyká si kousek po kousku na sféru posmrtné existence.

I bohoslužbu Obce Křesťanů - Obřad zasvěcení člověka můžeme označit za proces umírání a porovnat s jednotlivými stupni posmrtného života. V křesťanské bohoslužbě jde vždy o umírání - už jen v tom, jak se člověk odvrací od každodennosti, pozemskosti, účelovosti a jednání a věcí zaměřených na obživu a přiklání k věcem duchovním.

Klaus-Dieter Neumann: Dá se obecně říci, že ono zaměření života k duchovní skutečnosti a tedy vlastně duchovně-duševní vývoj, jímž člověk prochází, aby se spojil s duchovní skutečností Světa, je vždy vlastně přípravou na smrt?

W.Gädeke: Ano, to obecně platí; zrovna tak každá umělecká činnost je cvičením v umírání, neboť v umění se zrcadlí Duch. Ovšem předpokládá to, že člověk věří, že smrtí přechází do duchovního světa.

Pomoc je při umírání stejně nezbytná jako při porodu

Klaus-Dieter Neumann: Dostáváme se k vyprovázení ke smrti. Co se dá tady pro umírajícího udělat?

W.Gädeke: Nejdůležitější přípravou k umírání je sám život. Většina věcí, které se dají udělat, aby se člověk připravil na smrt, by se měla odehrát už během života. Ale samozřejmě i v průběhu

samotného procesu umírání se pro člověka dá něco udělat. Nyní poznenáhlu vzrůstá povědomí o významu a potřebě doprovázení umírajících, což se projevuje např. v hnutí hospiců. A pomocí v umírání se ovšem nesmí vůbec rozumět, že se lidem při smrti napomáhá a urychluje umírání, ale znamená to, při umírání člověku být nápomocen a stát při něm. V této podobě je pomoc při umírání tak nezbytná jako například pomoc při porodu. I v bráně zrození je člověk potřebný pomoci; a to nejen matka, aby přivedla na svět dítě, ale i dítě, které se takto octne na světě, k uvedení do života. Člověk je na počátku i na konci svého života odkázán na pomoc bližních, nepřežije bez ní. A netýká se to jen záležitostí těla.

V ideálním případě by měli být k dispozici naprosto mimo rámec tělesné péče, lidé, kteří budou umírajícího doprovázet a poskytnou mu pocit, že není sám a bez podpory. Podobně jako malé dítě potřebuje v zájmu svého zdravého vstupu do světa jednu a stále tutéž osobu, k níž se bude vztahovat, i umírající potřebuje mít ve svém okolí lidi, na něž se může obrátit. A je pro něj nedocenitelným pokladem, když má aspoň jednu stabilní osobu pro takový vztah. Podstatnou pomocí pro něj je, když je postaráno nejen o jeho tělesné potřeby a tělesnou nouzi, ale má také partnera k rozhovoru pro otázky své duše.

Umírajícímu nesmírně uleví už jen to, že se o něj někdo stará

Klaus-Dieter Neumann: Osamění může být umírajícímu velkou trýzní, když vidí, jak okolo něj proplývají pestrobarevné proudy života a na něho v jeho umírání a na jeho prožitky nikdo nedbá.

W.Gädeke: Samozřejmě. A proto mu nesmírně prospívá už jen to, že se o něj někdo jednoduše stará. Může to mít nejrůznější formy, třeba s ním hovořit, předčítat mu, hrát a zpívat mu, nebo ho jen občas v křesle vyvézt do přírody. Už jsem vám vyprávěl, jak jsem na jedné klinice dochoval k smrti jednoho člověka. Byl to veliký přítel přírody. Jak jsem ho tak vozil v kolečkovém křesle přírodou Schwarzwaldu, nadšen na nejvyšší míru mi ukazoval jednotlivé ptáčky, které jsem zčásti do té doby ani neznal. Jinak byl připoután ke svému nemocnému tělu, ale v okamžiku, kdy byl venku v přírodě, byl šťasten a jeho duše se v tom momentě uvolnila. To, že jsem ho vyvezl na objížďku, byl pro něj ten největší možný dárek.

Když jsem s ním jednou tak jel lesem, stala se mi ta nehoda, že jsem vozík na šterkové cestě převrátil a on z něj vypadl. Krve by se ve mně nedořezal, ale jemu se to velice líbilo a smál se tomu. Bylo pro něj docela důležité, že si ze svého umírání na chvíli odskočil. Tehdy už stál bezprostředně tváří v tvář smrti a o několik dní později zemřel.

Pomocí pro umírajícího může také být modlit se s ním, poněvadž on už k tomu své síly nezkoncentruje. Může to vypadat podobně jako u malých dětí, kterým složíme ruce, protože to ještě sami neumějí. Malé děti ještě modlitbu neumějí, jen sem, tam slovo, ale když se s nimi modlíme, přidají se a modlí se s námi. Ale samy se nemodlí. A opět v paralele k počátku života,

může i na tomto jeho konci být, že nemocný či umírající cítí sice potřebu modlitby, ale dokáže se modlit pouze společně s jiným.

Klaus-Dieter Neumann: Jak se dá umírajícímu usnadnit odchod, jak mu můžeme pomoci, aby se ze svazků pozemského osvobodil?

W.Gädeke: Je tu možnost například pomoci mu uspořádat co nejlépe jeho pozemské starosti. Často bývá důležitá pomoc uspořádání majetkových poměrů - závěť nebo dědická smlouva. Můžeme se také postarat o to, aby člověku, s kterým měl osobní spory nebo potíže, dokázal říci slovo od srdce, nebo mu napsat. Může to být jen pozdrav nebo dopis, který mu načrtneme na papír a dáme podepsat.

Dají se nalézt nejrůznější podoby, chceme-li nějakým způsobem přispět k jeho pokojnému odchodu. Velkou pomocí umírajícímu může také být, když společně s ním uspořádáme otázky související s jeho pohřbem, když už toho není on sám schopen. Získá-li pocit, že je vše v pořádku, má to na něj blahodárný vliv.

Uspořádat karmu - Vyjasnit vztahy v životě

Klaus-Dieter Neumann: Jaký význam má pro umírajícího, když ještě může projasnit svůj vztah s druhými?

W.Gädeke: Vše, co se zde na zemi vyjasní, nebude člověka zatěžovat na cestě jako hypotéka. To dokážeme dobře vnímat jako pozůstalí, když umře někdo, s kým jsme si ještě měli něco vyjasnit. Pak je už pozdě, už to nejde. Na Zemi, to jest ve sféře svobody, už to není možné. Svoboda je jen na Zemi, a teď jsme propásli naši šanci, svobodně si s tím člověkem něco vyjasnit. A nemusí jít přímo o konflikty, provinění, nebo pocit viny; stačí mít pocit, že jsme s tím člověkem ještě plně nevyřídali. Máme třeba potřebu ještě si s ním o něčem promluvit. Takové zkušenosti zná každý.

Na druhé straně existují v našem životě vztahy, ve kterých je už vše jasné. Mně se to například podařilo s mojí dívkou z mládí, s níž jsem navázal opět po 25 letech kontakt. Náš vzájemný poměr jsme společně uvědomili a projasnili. Sdílíme teď společně obraz a představu o tom, co se kdysi v našem vztahu odehrálo, jak a proč ke všemu došlo a proč se náš vztah nakonec skončil. A tahle práce trvala všehovšudy - při výměně dopisů v dlouhých intervalech - asi dva roky. A od té doby mám pocit, že už nic nezůstává, kdybychom teď umřeli. To je skvělé. Samozřejmě nemohu říci, že tomu tak je zcela, a třeba se v čase po smrti o tom ještě něco dozvím.

Ale už to je docela výjimečné, když může člověk zažít, že v osudové spleti vztahu k druhému, bolestné a zapeklité, je vše uvolněno, vyčištěno a jasné, a že už nezůstává nic negativního. Raduji se, že jsem si to mohl zažít alespoň s jedním člověkem, a věřím, že to má velký význam pro dění po smrti. To se nám v životě často nestává, aby se nám hluboký vztah takto projasnil

a my ze sebe shodili takové břímě. A když se nám podaří ještě za života uspořádat svou karmu - jak tomu říká Rudolf Steiner - nebude to muset probíhat násilně po smrti. Rudolf Frieling jednou prohlásil: „Smrt je nucené zasvěcení.“ Tedy vše, k čemu člověk dospěje za života dobrovolně, se mu nebude muset dít po smrti. A v tom je význam vyjasňování vztahů s umírajícími.

Když se náhle vynoří d'ábel

Klaus-Dieter Neumann: Jak si počít s tím, když umírající najednou vykazuje mnohem větší slabosti a duševní negativismus a s jedovatostí a žlučovitostí potírá své bližní

W.Gädeke: Není vůbec neobvyklé, že bezprostředně před smrtí, nebo už i dříve se objeví u člověka změny, u nichž máme dojem, že vůbec nesouvisí s jeho vnitřní podstatou. Je to působivě vylíčeno ve vlastním životopise Wilhelma von Linden "Blick durch Prisma". Vypráví v něm, jak jako mladý lékař v Berlíně přišel k ženě umírajícího důstojníka. Byl to v pravém slova smyslu pruský oficír, s velkou vytríbeností a uhlazeností a také velmi lidský a starostlivý především o svou rodinu. Na smrtelné posteli se z něj stal tyran s ohavnými, skoro zvířecími rysy. Manželka tím byla hluboce otřesena. Ale krátce před tím, než zemřel, se mu vrátila jeho pravá podoba a byl opět tím jako zamlada. A pokud si dobře vzpomínám, dokonce se omluvil za to, co se mezitím událo.

Musíme počítat s tím, že při exkarnaci, jež začíná ještě před samotnou smrtí rozpadem článků osobnosti, se vzdmou, rozvolní a dají do pohybu věci, jež doposud ležely v klidu na dně duševní bažiny. Děje se tak, když se astrální tělo začíná vysvlékat z éterného těla a éterné tělo počne vycházet z fyzického. A když nastane tento přerov, ožíví se dvojník a v něm se může uvolnit ze řetězu opravdový d'ábel. Ač je to pro pozůstalé obzvláště hrozné, musí se přesto pokusit tomu čelit s veškerým klidem a nepřičítat to umírajícímu osobně a něco mu po mravní stránce vytýkat. Je na to třeba pohlížet jako na přirozený proces, na něco, co se může stát každému.

Klaus-Dieter Neumann: Ale tak může být pro pozůstalé velice těžké zůstat při umírajícím.

W.Gädeke: Pak je nutno rodinným příslušníkům poskytnout pomoc a podporu. To je jasné. Také je možné, že to rodinný příslušník vůbec nezvládne a musí převzít péči někdo jiný. Není možné vyžadovat vždy a za všech okolností, aby se o umírajícího starali jeho blízcí. Někdy je toho na ně prostě příliš.

Klaus-Dieter Neumann: Máme se pokoušet hovořit s umírajícím o skutečné povaze smrti a posmrtné existence, když nevěří v život po smrti? A je pro člověka důležité, když o tom přesto uslyší?

W.Gädeke: Musíme být pozorní k tomu, jakou potřebu sdílet se a komunikovat umírající má. To vycítí nejspíše ten, kdo s ním žije ve stálém svazku. Zprávy Elisabeth Küblerové ukázaly, že

u každého člověka jsou momenty otevřenosti k hovoru o těchto věcech. Během její praxe bylo jen málo lidí zcela nepřístupných hovoru o smrti. A něco takového ovšem má svou tragiku.

O tom, jak daleko je možno zajít v konkrétním případě, je nutno rozhodnout citlivě a s ohledem na jednotlivou konkrétní osobnost. Soudím, že je otázkou pozornosti a bdělosti doprovázejících rozpoznat správný okamžik, kdy je umírající již sám připraven o tom hovořit. A je jistě také způsobeno osudem jednatelce, jaké schopnosti ještě v tomto okamžiku bude mít a jak se při tom dokáže vyjadřovat a jak je schopen vnímat.

Vše, co za života vykonáme, působí i ve smrti

Klaus-Dieter Neumann: Jaký vliv má průběh smrti a na zážitky při umírání a po smrti způsob života umírajícího a jeho názory na svět?

W.Gädeke: Myslím, že celý osobní život má pro to veliký význam. Kübler-Rossová třeba popsala, že nábožensky zaměřené lidé přijímají smrt snáze. To neznamená, že žádný nábožensky orientovaný člověk nikdy nemá strach ze smrti a pro nikoho z nich není smrt těžká, ale v celkovém souhrnu je člověk nábožensky žijící na smrt připraven lépe a snáze se s ní smíří, tedy že pro něj bude umírání jiné, nežli když se křečovitě drží života. Kübler-Rossová také popisuje člověka, který vůbec nedospěje do fáze smíření se smrtí a až do poslední chvíle se pře s osudem a vůbec nechce pochopit, že musí umřít. To je pak pro takového postiženého tragické. I zde můžeme vidět, že životní názory a celkové naladění člověka může mít na umírání vliv.

Ten se pak projeví, protože život po smrti je zpočátku naprosto odvislý od pozemského života a odvíjí se nejen od pozemského vědomí, názorů a myšlenek, ale především od činů, které člověk vykonal. Potud můžeme stanovit jako východisko, že vše, co v životě činíme, se projevuje a působí ve smrti.

I život po smrti může být strašný

Klaus-Dieter Neumann: Prožívá člověk, jenž celý svůj život založil na tom, že jeho existence smrtí skončí, v posmrtném životě vše natolik vědomě jako někdo, jemuž bylo vždy jasné, že je po smrti život?

W.Gädeke: Jsou určité zmínky Rudolfa Steinera o tom, že ten kdo neměl za svého života žádný vztah k duchovnu, není ve smrti natolik vědomý. Může to vést až k líčení toho, že se okolo něj tvoří něco jako mlha nebo temnota, že zůstává sám a musí vést temnější způsob existence, nežli kdyby se byl za života věnoval duchu.

Že posmrtný život nemusí být vždy radostný, vyplývá i ze zážitků jisté paní, jež mi je vyprávěla. Je to úplně obyčejná žena z okolí Kielu, jež neměla vůbec žádný vztah k náboženství, k antroposofii ani ke Kristu. Během operace, při níž mále vykrvácela, zažila, jak je umírání

krásné, jak málo úzkostné a obtížné. Prožívala tento svůj stav mimo tělo jako velké štěstí a pak velmi trpěla, když znovu ožila a musela zpět do těla. Později mluvila s lidmi ve svém okolí o svém zážitku, ale nenašla nikoho, kdo by jí rozuměl. Měli ji za pomatenou, dávali jí psychofarmaka a ona byla nakonec už tak zoufalá, že se pokusila o sebevraždu. Nikdo jí neporozuměl a nikdo jí neuvěřil, že co zažila, bylo skutečné. A protože sama seznala, že smrt může být krásná, neměla ze sebevraždy strach a podřezala si žíly. Našli ji však a zachránili. A během onoho pokusu o sebevraždu měla opět zážitek, který byl však velmi odlišný. Neprožívala krásu a lehkost, žádné zázračné světlo, ale sveřepý chlad, osamělost a temnotu. Bylo to něco úplně jiného, nežli její první zážitek při setkání se smrtí, a ona mi pak vyprávěla, že jí bylo naprosto jasné, že už se nikdy o sebevraždu nepokusí. I na tom můžeme vidět, jaký mají naše pozemské činy vliv na posmrtný život.

Klaus-Dieter Neumann: To člověk nezažívá žádnou milost ze strany božského, duchovního světa?

W.Gädeke: Musíme rozlišovat mezi bezprostředním prožíváním smrti, jež zahrnuje ještě první tři dny po smrti, a dalším posmrtným životem, který nastupuje potom. Mnoho zpráv o setkání se smrtí popisuje okamžik smrti jako úžasný a překrásný zážitek. I zpětný pohled na vlastní život a setkání se světelnou bytostí jsou milostí člověku udělenou. Ale po třech dnech této retrospekce se počíná čas nutnosti, Kamaloka, který dříve označovali jako očištec, tedy čas pročištění. Samotný okamžik smrti a první zážitky jsou útešné, ale po nich následuje něco jiného. Nesmíme ze zážitků následujících bezprostředně po smrti usuzovat, že to je i nadále takové. Zážitky setkání se smrtí náleží stále k životu a k jeho panoramatu. A dotyční by také nebyli mohli znovu obživnout, kdyby se byli zcela odpoutali od životních sil, což následuje po oné životní retrospektivě.

Svátosti pro umírající v Obci křesťanů

Klaus-Dieter Neumann: V Obci Křesťanů je pro umírající šest svátostí: tři před smrtí a tři po smrti. Jaký význam mají pro umírající zpověď a přijímání?

W.Gädeke: Zpověď, svátost proměny smýšlení, se samozřejmě může uskutečnit, je-li člověk při plném vědomí svého Já. Jeho Já musí ještě být stavu přistoupit nezaujatě ke svým duševním obsahům a kriticky je pozorovat. Takovou bdělost nenacházíme ve všech fázích procesu umírání, zpověď tedy musí proběhnout zavčasu. Při nahém úmrtí a u pacientů v komatu samozřejmě není možná. Touto svátostí se dá ještě něco uspořádat, napravit, ještě ze sebe smýt vinu za něco, nebo si něco v životě vyjasnit. Při poslední zpovědi pohlíží pozemské Já ještě jednou na běh svého života. A silou zpovědi působí Já na duši.

Při posledním přijímání, nemusí být již člověk při plném vědomí, jeho pocity by mu ale ještě měly umožnit hodnotné přijetí svátostí. To jde jen tehdy, jestliže se na to člověk předem připravuje.

Bylo by nedůstojné vůči svátosti, aby ji člověk přijímal poprvé až v mráкотném stavu soumraku mysli. Jistě může někdo prohlásit i na úmrtním loži, že se chce stát křesťanem, a v důsledku toho přijmout i svátost, ale k tomu musí být v bdělém, uvědoměném stavu. Když ale člověk nepřijímá poprvé a jeho vědomí je před smrtí zkaleno, může svátost přijmout vědomím duše, nikoli ducha; vždyť to, co se tu děje, působí i na duši a utvářející síly. Přijímání působí z duše, ze vědomí do života, zatímco při zpovědi působí Já na duši.

Klaus-Dieter Neumann: Jak se k těmto svátostem vztahuje poslední pomazání?

W.Gädeke: U posledního pomazání není předpokladem ani vědomé prožívání Já ani vědomá duše. Jeho předpokladem je pouze žijící tělo, podobně jako u křtu, u něhož dítě také ještě není bdělé nebo vědomé.

Náboženský život moderního člověka si žádá svobody

Klaus-Dieter Neumann: A mohou tyto svátosti, především přijímání, mít význam a působit na lidi, kteří náboženský život předtím nijak nerozvíjeli?

W.Gädeke: Nepodal bych přijímání žádnému člověku, který jím dříve nežil a není již při vědomí. A také bych neudělal poslední pomazání žádnému člověku komatu, který není členem Obce Křesťanů - a tím nedal najevo, že se vůlí ztotožňuje se svátostmi, nebo který mně nebo jiného kněze o ně výslovně nepožádá. To nedělám.

Klaus-Dieter Neumann: A co soudíte o tom, když člověk bez svého souhlasu nebo dokonce proti své vůli je pohřben s obřadem určitého náboženství. Může mu to uškodit, nebo je to znásilnění jeho vůle?

W.Gädeke: Náboženský život moderního člověka především a na prvním místě potřebuje svobodu, svobodné osobní rozhodnutí. Proto nemusím posuzovat, zdali svátost toho či onoho společenství působí dobře či špatně; respektuji lidskou svobodu. A je-li součástí svobody i to, že se člověk nemusí vyjádřit, i to je jeho rozhodnutí. Když člověk nic neřekne a nic nepodnikne, k něčemu se tím rozhodl. Nic neudělat je také rozhodnutí. Svátosti moderního člověka se mohou udílet jen ve znamení svobody a ne s vědomím, s jakým se setkáváme v katolické církvi, že si myslíme, že víme, co člověku prospívá a můžeme ho pro jeho dobré k tomu donutit. Něco takového pro mě nepřipadá v úvahu. Proto nechávám klidně otevřenou otázku, zda může poslední pomazání třeba působit kontraproduktivně. Jen chci poukázat na to, že u přijímání, tedy v samotném obřadu posvěcení, jsou poukazy na to, že tato svátost neslouží jen životu, ale může svou působnost prodloužit i na dobu po smrti.

Posmrtné obřady jsou v organické jednotě se svátostmi za života, nedají se od sebe oddělit: Proto není možné říci například: „Nechci přijímání ani pomazání, ale chci být pohřben.“ To je zcela

absurdní. Vnitřní souvislost šesti svátostí pro umírající je tak zřejmá, že si člověk z nich nemůže některé vybrat a la carte a jiné ignorovat. Jistě jsou i zde zvláštní případy, jako když někdo umře náhle a nemůže přijmout poslední pomazání, nebo když je někdo pohřešován a není možný pohřeb.

Pohřeb je na počátku období Kamaloky, kdy člověk dokáže vnímat a přijmout jen to, k čemu měl za života vztah, a očistný proces na počátku tohoto období ještě daleko nepokročil. A když se snažíme člověku popřát v tento okamžik něčeho, co v životě nevyhledával, nechtěl, nebo dokonce odmítal - tedy náboženský život, není to přiměřené. Víím, že je mnoho lidí, co soudí, že právě tehdy po tom touží. Ale je-li tomu tak v prvních dnech po smrti, je pro mne velikou otázkou. Ale umím si představit, že nedostatek, jaký zažívá později v Kamaloce a v duchovním světě, v něm může takovou touhu vzbudit. Ovšem soudím, že by se především každý měl starat už za svého života, co bude po smrti.

Proměnit svůj smutek na činy ve prospěch zemřelých

Klaus-Dieter Neumann: Jak se může člověk vypořádat se ztrátou druhého? Jak smysluplně naložit s bolestí a smutkem?

W.Gädeke: Když člověk ztratí milovaného, je to jistá forma přípravy na smrt. To se samozřejmě lehce řekne. Důležitým pastoračním úkolem je tedy těmto lidem pomoci a ozřejmit jim, že pro své zemřelé mohou vykonat více, nebudou-li v skrytu srdce toužit, aby nebyli zemřeli. U bratří Grimmů je pohádka o Dětské košilce, v níž matka neustále pláče nad smrtí dítěte, ale to se jí ve snu zjeví v mokré košilce: Pro matčiny slzy nemůže usnout ve své rakvičce. Měli bychom si tedy uvědomit, že můžeme být zemřelým zátěží, jestliže je svými duševními silami egoisticky přidržíme na zemi. Tento vztah je třeba proměnit a pro zemřelé něco vykonat.

Klaus-Dieter Neumann: A je nebezpečí také v tom, že se smutek potlačí, a člověk se snaží co nejdříve vplout do zajetých kolejí, nebo se zdůrazňují jenom pozitivní stránky takového setkání se smrtí?

W.Gädeke: Rychle přejít k normálnímu běhu života určitě není správné. Ztrátu musíme opravdu duševně protrpět. Mělo by se to opravdu bolestně vrýt. Tak se správně nakládá se smutkem. Unikát před smutkem a bolestí, nebo je potlačovat, nemá smysl, protože život se opravdu mění, poté co nám zemřel blízký člověk. Smrt musíme brát velice vážně, a to tak, že před nás staví úkol, ne v tom smyslu, že by byla něčím hrozným. Smutek vyplývající ze zděšení smrtí nemusí být vždy na místě a správný. Zpracování smutku jakožto úkol a přemožení smrti je správné a nutné.

Sny o zemřelých

Klaus-Dieter Neumann: Znáte případy, kdy se zemřelý zjeví svým rodinným příslušníkům

ve snu?

W.Gädeke: Sám jsem zažil, že za mnou ve snu přišla matka. Zjevil se mi úžasný obraz z období její Kamaloky. Za života vázala finské koberce a ve snu seděla u koberce vypjatého na svисло, který byl vlastně hotov, a sdělila mi, že na něm musí ještě něco vylepšit a začistit. Činnost pročišťování, uklízení a zpracování během období Kamloky se takto odělo do obrazu z jejího života. Pochopil jsem to onehdy jako poukaz na její nezbytnou práci v Kamaloce a vzal jsem to zcela vážně.

Klaus-Dieter Neumann: A nemůže zde být podkladem určitý klam, vycházející například z osobního přání?

W.Gädeke: Jistě. V oblasti snů se prolínají všechny možné reality. Sny se mohou vztahovat k fyzickým, éterickým, duševním i duchovním faktům. A jako každá imaginace, mohou i ony být zakaleny nebo překrouceny subjektivním duševním prožíváním. Proto je třeba se k takovým zážitkům postavit uvážlivě a s vědomím vlastního já. Ale například u snu o matce nijak neshledávám, jak by se v něm mohlo skrývat nějaké mé přání.

Klaus-Dieter Neumann: Mám na mysli příbuzné, kteří třeba očekávají až příliš, například že obdrží od svým zesnulých radu.

W.Gädeke: Tady musíme být opatrní. Každý sen je třeba posuzovat individuálně, dříve než dospějeme ke konečnému úsudku. A k němu můžeme dospět za pomoci pojmového aparátu, který v těchto souvislostech vytýčil Rudolf Steiner. V antroposofii máme přinejmenším jisté opěrné body a kritéria a snáze pomocí ní dospějeme k vyváženému a jasnému úsudku.

Mnohostranný vztah mrtvých k životu na zemi

Klaus-Dieter Neumann: A jaký vztah mají zemřelí k životu na zemi?

W.Gädeke: Rozmanitý. Ti, kteří byli velmi silně spjati s životem na zemi, zažívají jistou fixaci na pozemské poměry. Nemohou si zvyknout na své duchovní prostředí, neboť jsou duševně silně připoutáni k pozemským věcem. To je jeden možný typ vztahu. Jiný případ je, když se zemřelý velice rychle odpoutá od země, snad až příliš rychle. A pak jsou zemřelí, kteří chtějí ještě něčím přispět k životu na zemi, protože chtějí lidstvu pomoci.

Klaus-Dieter Neumann: Trpí zemřelí tím, když jejich příbuzní a přátelé setrvávají ve víře, že už neexistují?

W.Gädeke: Pravděpodobně. Max Frisch napsal slavné drama *Nun singen sie wieder*. Pojednává o mrtvých vojácích a jejich rodinných příslušnících, kteří u hrobu prohlásí, že chtějí dále pracovat přesně v intencích těchto zemřelých, aby bylo vše jako dříve. Tím vychází najevo, že žijí si vůbec

nepovšimli, že ti mrtví jsou již jinde. Mrtví stojí jako chór v pozadí a něco říkají, ale živí to nevnímají. To zpodobnil Max Frisch velmi pravdivě.

Klaus-Dieter Neumann: Mají zemřelí zájem něco vykonat pro pozůstalé?

W.Gädeke: Ano, myslím si to. Přinejmenším od určitého okamžiku, a to od tehdy, když se vypořádají se svými vlastními záležitostmi. Soudím, že zemřelý se zabývá nejprve sám sebou a potřebuje pomoc a teprve poté je schopen něco vykonat pro žijící.

Jednou jsem četl jednu katolickou knihu, ve které se píše, jak jistá kněžna v jižním Německu se zaobírá zemřelými. Tam to bylo opačně: ona pracovala pro zemřelé, protože se za ně jinak nikdo nemodlil, aby jim usnadnil jejich Kamaloku.

Z náboženského hlediska je velmi významné, že zemřelé vzýváme jako pomocníky při křesťanských bohoslužbách. To je to, co nazýváme přímluvami svatých. Svatí, to jsou ti, kdo navázali za svého života vztah ke Kristu. V popředí u nich nestojí ctnostný život, ale v pavlovském smyslu jsou svatí ti, kteří se na zemi obrazení ke Kristu. A ti se od nejstarších dob prosí o podporu tohoto procesu. Velmi zřetelné je to i v Obřadu posvěcení člověka, kde se žádá, aby nám zazářila ochranná síla zemřelých.

Klaus-Dieter Neumann: Mohou zemřelí ovlivňovat i celá společenství?

W.Gädeke: Asi ano. Křesťané jsou obecně toho názoru, že v rámci společenství, obce spolupůsobí i zemřelí.

Zemřelí potřebují naše svobodné pomáhající skutky

Klaus-Dieter Neumann: A co můžeme učinit pro zemřelé, když přitom sami od nich nic neočekáváme?

W.Gädeke: Rudolf Steiner především nabádal k tomu, abychom zemřelým předčítali. Promlouváme k nim tak duchovně adekvátně vůči jejich současnému stavu, a vyjadřujeme své představy, pojmy i svou vlastní řeč. Je třeba si posmrtný život přestavit tak, že nejprve je bez jakékoli volnosti a odbývá se naprosto nutně jakožto důsledek pozemského života. Když něco konáme pro zemřelé, říká Steiner, tedy jim předčítáme, nebo se za ně modlíme, působí to, pokud to činíme nezištně, jako bychom pozemskému člověku uspořádali oslavu. Jsou to dárky zemřelým, projevená přízeň ze světa živých. Ke svobodnému rozhodnutí modlit se za zemřelého nebo mu předčítat, se nesmí nikdo nutit. Tento duch svobody se do posmrtné oblasti přenáší a veškerá láska, pozornost, pozornost i veškerý čas, které jsme zemřelému věnovali, vytvářejí pro zemřelého určitou substanci. Je to substance svobody a pomocí ní může anděl zemřelého vytvořit v jeho posmrtném životě něco nového. Je to símě svobody. Za pomoci této substance může anděl vytvořit nové možnosti, alternativní vůči oněm, jež jsou striktními důsledky

pozemského života.

Předčítání by mělo být přiměřené jednotlivci

Klaus-Dieter Neumann: Mezi antroposofy je rozšířen zvyk číst zemřelému během bdění u rakve například z evangelií. Nevadí to nakonec zemřelému v jeho zpětném pohledu na život?

W.Gädeke: Není mi úplně jasné, odkud se tento zvyk vzal. Samozřejmě můžeme zemřelému něco přečíst, je-li to duchovně přiměřené, ale nepřetržité čtení u lůžka umírajícího nebo u rakve, ve dne v noci, po tři dny, má za nepřiměřené.

Rudolf Steiner považoval za vhodnou pro lůžko umírajícího řeč na rozloučenou z Janova evangelia. Podle mne je to však přiměřené pouze tehdy, jestliže měl onen člověk během svého života vztah ke křesťanství. Nemá se prostě číst Janovo evangelium a předpokládat, že to mrtvému prospěje. Mám velké pochyby, zda je dobré v těchto třech dnech předčítat něco z Janova evangelia člověku, jenž nevedl náboženský život.

Klaus-Dieter Neumann: A ani potom?

W.Gädeke: Potom je to něco jiného. Ale i tady by se člověk měl tázat, čím začít. Když ten člověk za života nevyprodukoval jedinou duchovní myšleničku, neměli bychom začínat Steinerovou "Tajnou vědou v obrysech". On totiž potřebuje i po smrti uvedení do takového života.

Klaus-Dieter Neumann: A kdy se tedy čte evangelium?

W.Gädeke: Vždycky, i zde je se třeba ptát, zda neexistuje nějaký můstek, který bychom spustili duši na to místo, kde pobývala za života. Musí se to posuzovat velmi individuálně. Proč bychom třeba milovníku Goetha nepředčítali jeho texty nebo básně?

Živá vzpomínka na zemřelého jako okno k vlastnímu bytí

Klaus-Dieter Neumann: Jak si máme přestavit takového zemřelého, co se krůček po kroku odpoutává od pozemského života a vyvazuje se z nám známých souvislostí? Může se jeho obraz časem proměnit?

W.Gädeke: Zpočátku je určujícím záchytným bodem pro pozůstalé jeho tvář z pozemského života, a k ní náležejí i mluva, gesta, chůze a celkový výraz. Ty všechny jsou výrazem jeho duše a tak tvoří dveře k jeho bytosti. Ale kdo provází svou přímlovou a vzpomínkou určitého zemřelého po léta, vycházejí z představy jeho tváře nebo hlasu, si v určitý okamžik všimne, že se mu už tak dobře před vnitřním zrakem nevybavují.

Jsou dokonce lidé, kteří dokáží prožít, jak zemřelý opouští kamaloku. Ona kněžna, o níž jsem již mluvil, to prožila zcela zřetelně: lidé se s ní rozloučili a řekli jí: "Teď tě již nepotřebuji a už

nepřijdu." Také prožila obrat k čistému duchovnu - vyjádřeno antroposoficky přechod ze sluneční sféry, to jest nejvyšší duševní oblasti, do země ducha. V tom spočívá ono vlastní rozloučení. Nakolik se zemřelí obracejí k zemi z duchovní země, mi není jasné. Vím ale zcela jistě o zážitcích lidí, kteří se modlili za zemřelé, a uvědomili si, že to už stačí.

Klaus-Dieter Neumann: A čím můžeme prospět mrtvému, když si až po letech uvědomíme, že jsme mu zůstali mnohé dlužni, hlavně že jsme při něm nestáli v jeho poslední hodině? Dá se ještě tehdy něco dělat?

W.Gädeke: Vždycky se můžeme začít modlit. Vyjdeme li z odhadu, že kamaloka trvá asi třetinu pozemského života a někdo se dožil, řekněme šedesáti let, ještě dvacet let po jeho smrti pro něj můžeme něco udělat. Tak proč ne?

Naše kultura může od mrtvých i něco přijmout

Klaus-Dieter Neumann: Jak by vypadala kultura, která by do sebe přijímala smrt a zemřelé?

W.Gädeke: Byla by to jistě kultura spirituálnější, nežli je dnešní civilizace. Byla by to kultura, v níž by se se zemřelými počítalo nejen v malém, jako při náboženské bohoslužbě, ale ve velkém. Bylo by nutno vypěstovat vědomí, že zemřelí tu jsou a chtějí být s námi a bylo by je nutno pozvat, aby se vyjádřili k rozličným otázkám života: „Co byste na to řekli vy?“ Už jen vytýčení takové otázky by výrazně změnilo smýšlení lidí a tím i jejich činy a celou kulturu.

A kdybychom se za mrtvé opravdu ve velkém rozměru modlili, dokázali bychom více rozvinout působivé duchovní ideje a nápady. Mrtví by nám byli prostředníky. Říkáme běžně, že máme nápad. Odkud pochází? Často to bývá od zemřelého. Pokud rozvineme otevřenost v smýšlení, budou na náš osud působit i mrtví. Občas se třeba ptám, jak to, že mi ještě po třiceti letech může přijít nějaký nápad ke kázání. Je-li to dobré, určitě to pochází od zemřelých.

A neplatí to jen pro faráře - je to možnost otevřená všem oblastem života. Kultura, jejíž příslušníci jsou otevřeni světu mrtvých a činí něco pro něj, bude od nich i přijímat. Vykonáme něco pro zemřelé a oni vykonají něco pro náš pozemský svět. Svobodu mají ale jen živí, mrtví ne. Iniciativa musí tedy vzejít od nás. Jinak narazí na zeď, jak je tomu ve Frischově hře „Nun singen sie wieder“. To je pravý obraz našeho věku. Milióny zemřelých jsou zde se svými přáními, ale vrážejí stále do zdí, které jsme vybuodovali, a nemohou se k nám dostat. Je to tragické.